

Dr. Stane Granda

Korenine podjetništva v Sloveniji

Kadar govorimo o Sloveniji v zgodovinskem kontekstu se moramo zavedati, da Slovenije do leta 1918 ni na zemljevidu, je ni v upravi in je ni v zgodovini. Pa tudi po tem letu je vse do slovenske osamosvojitve velika večina mednarodne javnosti ne pozna. Mnogi še danes mislijo, da je bila to zgolj najbolj razvita jugoslovanska regija, ki se je zaradi svojega gospodarskega egoizma separatistično izločila iz Jugoslavije. Ne vedo, da je Slovenija staro slovensko samopoimovanje ozemlja, ki ga naseljujejo Slovenci, da so ti samostojen narod, katerega pismenstvo v slovenskem jeziku sodi v čas okoli leta 1000, da je v slovenskem jeziku napisano najstarejše slovensko besedilo v latinici, da so ti narod, ki je kot 16. na svetu dobil v lastnem jeziku Biblijo, Sveto pismo, kar je temeljni kriterij za kulturnost nekega naroda. Slovenci živijo vse od 7. stoletja in še danes v različnih državah na vzhodnoalpskem prostoru, v Panonski nižini in ob Jadranu. Velika večina jih od leta 1991 živi v lastni državi. Slovenski ekonomisti bi vsekakor lahko s posredovanjem teh osnovnih podatkov o Sloveniji veliko več naredili za njeno promocijo, kot so doslej.

Kadar govorimo zgodovinsko o Sloveniji in Slovencih, imamo v mislih ne samo ozemlje današnje Republike Slovenije, ampak sega naša misel točletja daleč nazaj na vse slovensko etnično ozemlje, ki leži v današnjih državah Italiji, na Madžarskem, v Avstriji in na Hrvaškem ter njegovo najstarejšo zgodovino, vse tja v čas naselitve tega prostora. Sodobno pojmovanje slovenske zgodovine namreč ne zajema samo zgodovine prostora od njihove naselitve, ampak

tud vse tisto, kar so z njegovo pridobitvijo oziroma naselitvijo posedovali in priposestvovali. Zato so tudi prazgodovinske kulture ter antika in čas preseljevanja, kolikor so najdbe oziroma dogajanje povezane s slovenskim ozemljem, del slovenske zgodovine.

Za razvoj podjetništva¹ sta temeljna pogoja intelekt vsakega posameznika in taka politična ter gospodarska svoboda, ki dopušča njegovo uresničevanje. Pod svobodo ne smemo in ne moremo razumeti te zgolj v smislu politične demokracije, saj vemo za številne primere, tako iz preteklosti kot današnjih razmer, kakšen nesluten gospodarski razvoj so dosegle nekatere avtoritarne države, ampak bolj v smislu gospodarskih možnosti, to je svobode pretoka ljudi in idej in enakih možnosti za vse. Poudarek je na pravu, ne politiki. Nasploh velja poudariti, da je za gospodarski razvoj temeljni predpogoj pravna urejenost neke družbe, kjer so pravice in tudi dolžnosti tako fizičnega kot pravnega subjekta natančno urejene in znane. Pravni nered, ki se pojavlja v času takšnih in drugačnih revolucij, v času mednarodnih preurejanj, kot so velike ali svetovne vojne, sicer omogoča tankemu, običajno špekulativnemu sloju gospodarski vzpon, za trajnejši in stabilnejši razvoj pa je temeljni predpogoj pravni red.

Poleg načelnih osnov oziroma predpogojev za razvoj podjetništva, pa je potrebno upoštevati tudi naravne danosti. Slovensko etnično ozemlje, torej tudi ono, ki danes ne leži v Republiki Sloveniji ima to lastnost, da je izrazito prehodno. Na našem ozemlju se križajo poti, ki vodijo na eni strani iz zahodne Evrope na Balkan in malo Azijo, ki je s področjem plodnega polmeseca zibelka naše civilizacije, na drugi pa iz Panonske nižine v italški prostor, ki je bil tisočletja izjemen kupec kmetijskih pridelkov, zlasti žit in lesa ter nekaterih surovin, od živalskih kož do železa in plemenitih kovin. Obmorska lega našega prostora je prihajala do izraza le v omejenem obsegu. Vse tja do konca 18. stoletja, ko je 1787. leta propadla Beneška republika, je ta obvladovala ne le veliko večino primorskih mest, ampak tudi Jadran in velik del Sredozemlja. Njo so imeli naši predniki za velikega krivca izsekanja gozdov na Krasu, kar pa ne

¹ Podrobneje glej zbornik *Podjetništvo na Slovenskem. Prispevki za novejšo zgodovino* 34, 1994, kjer je navedena tudi podrobnejša literatura.

ustreza povsem resnici, saj so Benetke ta les kupovale. Veliko večjo gospodarsko škodo so Benetke povzročale s svojo centralistično in protekcionistično gospodarsko politiko, saj so vsa naša obalna mesta morala biti podrejena njihovim gospodarskim potrebam in ciljem. Vsekakor se Slovenci nismo ohranili zaradi geografske zaprtosti, ampak odprtosti našega prostora. Ta geografska odprtost ni bila zgolj fizična, ampak posledično tudi intelektualna. Drug naravni element je surovinska osnova. Ta na Slovenskem ni ravno zavidanja vredna, čeprav je bilo v preteklosti nekoliko boljše. Kot naše prvo rudno bogastvo moramo omeniti železo. Na našem ozemlju ni bilo velikih rudnikov, ampak brezštevila površinska nahajališča rude limonita bobovca, ki je zadoščal za domače potrebe in izvoz vse do srede 19. stoletja. Poleg gorenjskega in štajerskega ter zlasti koroškega železarstva ne gre prezreti tudi Dolenjske, ki je v kvaliteti in zahtevnosti izdelkov z železolivarno Dvor dolgo prednjačila pred kraji ob gornji Savi. Tam so poleg pridobivanja rude z žeb-ljarstvom in podobnimi izdelki imeli, kot bi danes rekli, zelo nizko stopnjo dodane vrednosti. Kvaliteta njihovega železa je bila specifična zaradi mangana v železovi rudi. Poleg železa moramo izpostaviti tudi svinec s katerim je bilo nekdanje bogato zlasti obrobje slovenskega etničnega ozemlja. Naj na tem mestu spomnim najprej na Rajbelj, Bleiburge, Pliberke, Svinjske planine in Svinjske vasi, kjer gre za ponesrečene nemške prevode prvotnih slovenskih Sinje planine in Sinje vasi, sinj je očitno star slovenski izraz za svinec, vse tja do Mežice. Naš najbogatejši rudnik živega srebra v Idriji je našim ljudem koristil bolj posredno, saj je bil odkrit razmeroma pozno, koncem 15. stoletja in so glede njega Habsburžani vedno uveljavljali vladarski regal, pravno načelo, po katerem vsa bogastva v notranjosti zemlje pripadajo vladarju. Mnogim je neposredno in tudi posredno zaradi dobavljanja lesa, steklenih posod in transporta le dal zaslužek. Živosrebrni rudnik pri sv. Ani pod Ljubeljem je bil bolj ambicija kot realni podjetniški obet. Med nekovinskimi rudniki moramo omeniti na prvem mestu premogovnike, ki pa so pridobili na pomenu šele sredi 19. stoletja z izgradnjo proge Dunaj-Trst in nato ostalih krakov proti Zagrebu iz Zidanega mosta, Reki, Celovcu iz Maribora, Trbižu iz Ljubljane in proti Karlovcu. Proge proti Kočevju

iz Ljubljane in Slovenj gradcu iz Celja so bile lokalnega pomena. Prekmurje je zaradi dejstva, da je bilo v Ogrskem kraljestvu, kjer je bila vsa gospodarska politika podrejena Budimpešti, doživljalo drugačen in dokaj neugoden gospodarski razvoj. Bilo je predvsem vir delovne sile in tam je v zgodovini dejansko obstajal agrarni proletariat v dobesednem smislu besede. V precejšnji zadregi smo, ker ne znamo pojasniti razmeroma slab razvoj steklarstva, kremenčevega peska ni ravno primanjkovalo, ki ima zlasti po zaslugi odkritij novomeških arheologov pokojnega Toneta Kneza in Boruta Križa izjemno staro in vrhunsko tradicijo. Zelo verjetno gre iskati odgovor v izjemno močni konkurenci Benetk in nizki stanovanjski kulturi naših prednikov. Les je bil vse tja do 19. stoletja predvsem enegetski in gradbeni vir, ki pa ga je bilo mogoče uspešno izkoriščati le tam, kjer so bili nizki transportni stroški, sicer njegova prodaja ni bila rentabilna. Tu je ozadje savinjskega in štajerskega splavarstva nasploh. To obliko transporta so poznali tudi na Soči, Krka pa se, kljub poizkusom, ni obnesla.

Med izrazite naravne pomanjkljivosti Slovenije velja opozoriti predvsem na pomanjkanje soli in dejstvo, da tukajšnje ozemlje ni sposobno preživeti prebivalstva, ki ga naseljuje. V preteklosti je veljala trditev, da je potrebno približno tretjino živil nakupiti izven slovenskega ozemlja. To pomeni, da je bilo potrebno ustrezen del denarja pridobiti izven agrarnega sektorja. Zato o avtarktičnosti našega kmetijstva v preteklosti ne moremo govoriti.

Doslej smo pokazali predvsem naravno danost ali nujnost, ki je skozi vso zgodovino vplivala na način življenja naših ljudi, da so morali biti ne samo kmetje, ampak tudi v okviru možnosti in sposobnosti neke vrste podjetniki. Poleg tega naravnega imperativa podjetništva pa obstaja tudi socialni oziroma strukturni. Naše podeželje na katerem je do pred stoletjem nazaj živela večina slovenskega prebivalstva, ne pozna velikih kmetij, saj prevladujejo polovične in manjše kmetije, torej take z okoli 2ha - 3 ha zemlje. Glede na veliko število gradov in tudi kar nekaj samostanov, danes sta od teh živa le še Stična in Pleterje, ki pa sta bila na prelomu 19 v 20 stoletje po sto letni prekinitvi obnovljena in po gospodarskem obsegu in potencialu še zdaleč ne dosegata nekdanjih srednjeveških,

ki so imeli najboljšo obdelovalno zemljo in travnike ter vinograde pa je jasno, da je bilo življenje na našem podeželju zelo težko. To pomeni, ne samo velike potrebe po zemlji, ampak tudi slabo in predvsem dolgoročno neperspektivno bivanje na njej. Če so ljudje že bili prisiljeni na nek način vztrajati na njej, pa je bilo zelo brezupno misliti, da bi zgolj s kmetovanjem prišli do dohodkov, ki bi omogočili kapitalske viške za modernizacijo, širitev, zlasti pa prehod na nova področja gospodarskega udejstvovanja. Prav zato je bila mobilnost naših prednikov precej večja, kot običajno mislimo. Ko so se pokazale koncem 19. stoletja možnosti za izseljevanje, so se tega oprijeli zelo množično. V naši ekonomski emigraciji ne smemo videti gospodarskih obupancev in avanturistov, ampak tiste ljudi, ki so bili najbolj odprti do modernizacije in gospodarskega napredka, skratka ljudi, ki so odhajali v tujino zaradi podjetnosti.

Bistvo meščanstva je ravno podjetnost. Žal velja za veliko večino naših mest, da so bila ta takrat, kadar so šli meščani na svoje njive, dejansko opustela. Nek finančni strokovnjak je v še v prvi polovici 19. stoletja zapisal, da so naši meščani ravno toliko obrtniki in trgovci, da zanemarjajo svoje njive in ravno toliko kmetje, da zanemarjajo obrt in trgovino. Bolj kot čista proizvodna, komercialna obrt, je bila pri nas razvita uslužnostna, za pravo trgovino, zlasti na dolge razdalje, ne kramarijo, pa je mnogim manjkalo kapitala. Ne smemo spregledati tudi dejstva, da je vse do uporabe parnega stroja morala biti velika obrt oziroma preprosta industrija lokalizirana ob večjih potokih in rekah kot edinih energetskih virih. V tem pogledu je imel dokaj ugodno lego Kranj.

Plemiči, pri nas je prevladovalo nižje, to je vitezi in baroni, pravih grofov je bilo zelo malo, so bili v veliki večini čisti rentniki. Prodajali so predvsem agrarne viške, ki so jih dobili od kmetov, sicer o niso bili podjetniško usmerjeni. Velika izjema so naši dolenjski oziroma kočevski knezi Auerspergi ali Turjaški, ki so že zelo zgodaj investirali v Dolenjskih Toplicah v zdraviliški turizem, kasneje pa še v lovskega in seveda železarstvo, lesarstvo in celo premogovništvo. S tem v zvezi moram omeniti še grofe Attemse na Štajerskem, ki so dejansko v ozadju nastanka Rogaške Slatine, dolgo časa našega edinega mondenega letovišča in spodnještajerskega steklarstva. Našli

bi še nekaj manj vpadljivih primerov. V celoti pa je veljalo načelo, ki so ga imeli knezi Windischgraetzi, ki so sredi 19. stoletja kupili Slovenske Konjice, Bogenšperk, Planino pri Logatcu in še nekatere druge gradove: »Kein Widischgraetz macht Profit.« Naše staro plemstvo je dejansko bilo nepodjetno. Zato je v veliki meri tudi propadlo, še predno je bil 1848. leta odpravljen fevdalizem. S tem starim plemstvom pa ne smemo primerjati novega, ki je prišlo do plemiških nazivov preko bogastva pridobljenega s trgovino in rudarstvom. Najbolj znani tak primer pri nas so Zoisi. Tržiški Borni so dejansko postali plemiči zaradi bančništva oziroma poslovnosti, saj so bili specializirani za reševanje zavoženih podjetij.

Na splošno velja poudariti, da so naše prednike silile v podjetništvo tako narava slovenskega ozemlja kot socialne razmere, ki so vladale, na njem. Ne smemo pa zamolčati dejstva, da temu ni bila naklonjena hierarhija družbenih vrednot. Ne samo, da so mnogi mali kmetje hrepeneli po tem, da bi nakupili zemljo in postali večji, ampak so številni, ki so z podjetnostjo uspeli v neagrarnem sektorju, dobičke iz njega prelili v nakup graščin in tako imobilizirali kapital, ki bi moral iti v investicije. Nedvomno je bila taka konzervativna orientacija podjetnikov na Slovenskem velika ovira razvoju trajnega podjetništva. Nenavadno veliko, zlasti med najbogatejšimi, pa je bilo primerov, da so izjemno uspešni bili brez potomstva oziroma to ni bilo sposobno nadaljevati dejavnosti staršev. Ljudski pregovor pravi, da se to običajno zgodi šele v tretjem kolenu, pri nas se je prepogosto že v prvem.

Dolenjska je v takih razmerah lahko razvila v preteklosti dve podjetniški središči. Eno je bilo okoli Šmartnega in Litije in je slonelo na tamkajšnjih majhnih, vendar zanimivih rudiščih od železa preko svinca in cinka ter bakra do srebra, ter porečje Krke med Zagradcem in Dvorom z železarnama, usnjarno, papirnico... Belokranjski Gradac je razmeroma kmalu obnemogel zaradi slabih prometnih zvez in slabih rudišč, saj so železovo rudo morali dovažati iz hrvaške Petrove Gore.

Doslej smo opozarjali na naravne in socialne korenine podjetnosti v preteklosti na Slovenskem. Seveda danes niso več take, kot so bile v preteklosti, obstajajo pa še vedno. Poglavitno sporočilo tega

razmisleka je, da je podjetnost na Slovenskem enostavno naravna in socialna nujnost, temeljni pogoj napredka. Obstajala je, obstaja in bo, če hočemo ali ne. Naravne in socialne danosti ustvarjajo kvantitativno podlago, ki je sicer usmerjena izrazito preživetveno, za gospodarski in poslovni ter vsesplošni napredek pa so temeljnega pomena nadpovprečno sposobni. Prednost modrih in inovativnih glav je, da jo kvečjemu pospešijo, da izrabijo komparativne prednosti slovenskega ozemlja, med katerimi je gotovo tudi njegova majhnost. Mnogi v slovenskem gospodarstvu še niso dojeli bistva svojevrstne revolucije, ki se je pri nas zgodila v letih 1990 in 1991. Njena srčika je individualizacija v gospodarstvu, kjer prehaja teža in rizik poslovnih odločitev z razredov oziroma vladajoče stranke na posameznika. Posameznik, poslovnež, gospodarstvenik je v fazi odločanja in prevzemanja rizika vse, razred ali stranka nič. Nastanek Foruma 21 dejansko dokazuje, kako daleč smo še na gospodarskem področju od prave ekonomske preobrazbe družbe. To zaostajanje, ta družbeni konzervativizem, ta šibkost in nemoč ekonomije ali bolje poslovnežev pred politiki, nas zna ob vključevanju v Evropo silno drago stati.

Našega najstarejšega doslej znanega poslovneža gre iskati v anonimni prazgodovini. Pred nekaj leti so v Hallstattu na Salzburškem našli grob iz 6. stoletja pred Kr. Pridatki pokojnika so bili za takajšnje kraje zelo nenavadni. Primerjava le teh z dolensjimi je odkrila, da je bil pokojnik član neke trgovske karavane, ki je tja prišla kupovat sol.² Izjemne arheološke najdbe v Novem mestu kažejo na izjemno bogastvo naših prazgodovinskih prednikov. Tako, kot takrat, verjetno nikoli več nismo bili »v Evropi«. Ob občudovanju takratnih predmetov bi veljalo več pozornosti kot estetiki nameniti ekonomiji. Kako in s čim so to zmogli, kakšne so bile njihove mednarodne gospodarske povezave. Nedvomno je bilo najbolj pomembno železo, zlasti zaradi mangana v rudi, ki mu daje izjemno kvaliteto. Vendar to ni vse. Vzemimo samo izjemne količine jantarja z Baltika, ki so ga doslej izkopali pri nas, dokaze uporabe grafita, ki je najbližje na Češkem in Moravskem. Poseben razmislek bo potreben o gospodarsko-poslovnem pomenu steklu, ki ga je po zagoto-

² Jancz Dular, *Stiki s svetom in menjava. Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. Ljubljana 1999, str. 135.

vilih arheologa Boruta Križa nekajkrat več v Novem mestu kot v Angliji, ki velja za njegovo domovino. Izjemna lepota in obrtna dovršenost je bila gotovo tudi predmet trgovine na dolge razdalje. Človek se pravzaprav sprašuje, kako to, da se na Dolenjskem še ni našel podjetnik, ki bi začel izdelovati in prodajati kopije najlepših arheoloških najdb ali pa ženski nakit po prazgodovinskih vzorih.

V antiki je slovensko ozemlje slovelo predvsem po jeklu, zlasti noriškem, to je današnjem koroškem. Nedvomno so cenili tudi podpeški in pohorski marmor, vendar ta dva nista mogla biti predmet trgovina na dolge razdalje. Poslovneže tega časa gre iskati v trgovskih krogih kot tudi zakupnikih davkov kot tudi prevzemnikih javnih del in pošte.

Glede srednjega veka, zlasti visokega in poznega lahko več sklepamo, kot pa imamo pozitivnih konkretnih dejstev. Vsekakor gre svojevrstno gospodarsko in poslovno odličnost iskati v srednjeveških monumentalnih samostanih, ki ne kažejo zgolj bogastvo duha, ampak tudi mednarodne povezave, ki jih lahko razpnejo le poslovneži. Križarske vojne, ki so se jih udeležili tudi ljudje s slovenskega etničnega ozemlja, vemo za nekatere ugledne pripadnike plemstva, niso bili le izraz verske gorečnosti, ampak tudi iskanje poslovnih prilik. Iz raziskovanj pokojnega akademika prof. dr. Ferda Gestrina³ vemo za nekatere posameznike, ki so uspešno trgovali kot posredniki z kožami in živino med panonsko nižino in mesti v današnji srednji Italiji. Predmet trgovine je bilo tudi železo in nekateri kmetijski pridelki, zlasti vosek, po katerem so bile velike potrebe. Turška zasedba Vojvodine, Slavonije in današnje Madžarske je slovenskim krajem posredno povzročila ogromno škodo, saj je onemogočila trgovino. Na drugi strani pa so turški vpadi z utrjevanjem gradov, samostanov, trgov in mest, gradnjo utrjenih cerkva, taborov, kot tudi organiziranjem in vzdrževanjem obrambe in kasneje financiranjem Vojne krajine pobrali ogromno ne le kapitalskih viškov, ampak v mnogih primerih načeli gospodarsko substanco naših krajev. To se med drugim kaže tudi v izjemni zadolženosti naših mest v 17. stoletju in v odsotnosti monumentalnih renesančnih stavb,

³ Njegovo bibliografijo, ki se v veliki meri nanaša na gospodarska vprašanja srednjega veka na Slovenskem so objavili Olga Janša in Nataša Stergar ter Drago Samec v Gestrinovem zborniku, Ljubljana, 1999, str. 25–43.

kakršne poznamo drugod v Evropi.

Krutost narave na Kočevskem oziroma preživetvena nujnost je koncem 15. stoletja rodila izjemen vladarski ukrep. Znameniti in skopuški cesar Friderik III, poznamo ga kot likvidatorja celjskih grofov, ustanovitelja ljubljanske škofije in novomeškega kolegiatnega kapitlja, vladarja, ki je Krško, Višnjo Goro, Kočevje in Lož v drugi polovici 15. stoletja povzdignil v mesta, njegov sin in naslednik na prestolu Maksimiljan pa je zelo verjetno aktivno obvladoval slovenski jezik, je Kočevarjem izdal cesarski privilegij, ki jim je kot krošnarjem dovolil trgovati z izdelki domače obrti in južnim sadjem. V naslednjih stoletjih se je te dejavnosti oprijelo tisoče mož, med njimi tudi Ribničani, zahodni Belokranjci in Notranjci in kot krošnarji vse do konca 19. stoletja prepotovali velik del Evrope. Nekateri med njimi naj bi že v 16. stoletju prišli tudi v Ameriko. Trgovina oziroma krošnarjenje je bilo resda namejneno preživetju. Priimki po naših mestih pa nam kažejo, da so si mnogi, ki so v tej trgovini uspeli, kupili hiše po mestih in se odselili s Kočevskega ter razvili gospodarsko dejavnost na višjem nivoju. Kočevarskega izvora je rodbina Kozler, ki ni imela samo hiše - trgovskih postojank na Dunaju in v Trstu, ampak je tudi ustanoviteljica nekdanj zelo znane delniške družbe Ljubljanske stavbne družbe in pivovarne Union. Kočevskega porekla je bil tudi ustanovitelj Laboda Ivan Medic, ki pa se ni čutil Kočevarja. Med poslovno najbolj uspešnimi Kočevarji pa velja omeniti še posebej Kočevarja Johanna Stampfla, ki je bil eden najuglednejših trgovcev v 19. stoletju v Pragi in je zapustil rojstnim krajem ogromne vsote denarja za gimnazijo v Kočevju in številne štipendije.⁴

V začetku 17. stoletja naj bi naši kraji utrpeli veliko gospodarsko škodo zaradi izгона protestantov. Nedvomno to našim krajem ni koristilo, je pa v zvezi s tem veliko pretiravanja in je govorjenje o tem bolj stvar politikov kot pa raziskovalcev. Vsekakor pa smo priča priseljevanja italijanskih trgovcev s severne Italije, zlasti širšega področja današnjega Bergama, ki z kapitalom in novo tehnologijo prevzamejo v svoje roke velik del železarstva in trgovine z njim (Zois, Codelli, Valvasor,...) Čeprav so skoraj vsi investirali dobičke v nakup gradov in plemenitenje, so vendar nekateri ostali gospodarsko aktivni vse tja v sredo 19. stoletja in jih najdemo med ustanovitelji Kranjske industrijske družbe.

Povsem nove možnosti za poslovnost so se odprle z razvojem avstrijske pošte, katere zakup je prinašal, čeprav majhne, vendar stalne dohodke. Prav med njenimi zakupniki najdemo naše številne podjetnike, na primer Jelovške - Fichtenaue iz Vrhnike oziroma Nova mesta, Barago iz Trebnjega in podobno.⁵ Z modernizacijo cest proti Trstu in Reki je začelo cveteti furmanstvo in z njo povezana špedicija. Pred tem so po tem sloveli predvsem Slovenci iz Ziljske doline. Utrjevanje države, zlasti pa urejanje državnih financ je dalo pomembne poslovne možnosti zakupnikom državnih davkov, zlasti trošarin. Pomemben vir za razvoj podjetništva so bila tudi velike državne investicije, ki so potekale preko različnih prevzemnikov del. Poleg že omenjenih cest bi poudarili zlasti gradnjo železnice Dunaj in Trst in potem nanjo navezujočih stranskih prog. Omeniti moramo tudi plovbo po Savi in Ljubljanici, kjer pa, vsaj tako kaže, akumulacija kapitala ni bila prav izjemna.

Dograditev proge Dunaj - Trst in njenih krakov je v veliki meri zatražila furmanstvo. Za kmetijske pridelke kot tudi les se je pokazalo, da je bila voluminoznost blaga in z njo povezani transportni stroški v velikem nesorazmerju z vrednostjo blaga. Naši predniki so iskali nekaj poslovnih možnosti v zavarovalništvu in bančništvu (prednica današnje Grave, Assicazioni Generali...). Omeniti moramo tudi Kranjsko hranilnico. Poskusi z ustanavljanjem delniških družb so s krahom zavarovalnice Slovenije doživeli tak hud udarec, da našim ljudem vse do današnjih dni tak tip podjetništva ni bil simpatičen, ampak so se raje oprijemali zadružnih hranilnic in posojilnic rajfajznovega tipa, kjer pa je socialni moment pomembnejši od podjetniškega.

Za konec bi omenil še Janeza Puha (1862 - 1914) iz okolice Ptuja, ki se je iz ključavničarskega vajenca kot inovator povzpел med najuglednejše industrijce. Puhova kolesa, motorji in avtomobili so bili desetletja pojem kvalitete.

Pri oceni razvoja podjetništva pri nas moramo upoštevati še izjemno kvarne posledice napoleonskih vojn, obeh svetovnih, razpada Avstro-Ogrske, revolucije med II. svetovno vojno ter svetovnih gospodarskih kriz, ki so sledile borznim zlomom 1873. in 1929. leta.

⁴ Johann Stampfls Schulstiftung, Gottscheer Zeitung, 31. 1. 1994, (F 1 - Jhg 31.)

⁵ O posameznih osebah so podrobnejši podatki z literaturo objavljeni v Slovenskem biografskem leksikonu in Enciklopediji Slovenije.

Temeljni vir podjetništva je svoboden človek, pomembnejša kot izobrazba je inteligenca

posameznika. Špekulacije ob mednarodnih, političnih in socialnih prevratih pogosto povzročajo propadanje starih uglednih podjetnikov in rojstvo novih, ki pa so običajno kratkega dometa. Zato je tudi pri nas pričakovati še velike spremembe tako v lastništvu kot vodstvenih strukturah podjetij. Dolgoročno uspeva namreč le tisto, kar je zgrajeno na poslovnem talentu, znanju in kar deluje znotraj urejenega pravnega reda.

Vire akumulacije na Slovenskem moremo iskati predvsem v medkrajevni trgovini in trgovini na dolge razdalje ter v prometu in špediciji ter zakupih pošte. Razmeroma pomembni podjetniki so izšli tudi iz sodelovanja v kapitalnih državnih gradnjah, servisiranja državnih financ, in deloma bančnega posredništva. Zemljiška renta ni bila pomembna, oziroma neprimerno manj kot nekatere naravne danosti v obliki termalnih vrelcev. Dobre poslovne rezultate so ustvarili tudi organizatorji proizvodnje in prodaje izdelkov domačih obrti, kamor gre šteti tudi železarstvo. Janez Puh in še nekateri, pa so uspeli z inovativnostjo. Več takih najdemo med slovenskimi izseljenci v različnih evropskih državah, Avstraliji in ZDA. V povezavi z njimi bi lahko Slovenija na gospodarskem področju dosegla bistveno več, zlasti na področju malega in družinskega podjetništva vendar so še premočni ideološki predsodki proti slovenski emigraciji. Isto se kaže tudi v bančništvu in znanosti. V zvezi z njo naj omenimo tudi prevelik strah pred konkurenco in sposobnejšimi, ki je v povezavi s politiko največja ovira naglejšemu gospodarskemu napredku Slovenije.

Korenine podjetništva na Slovenskem niso ne skromne, ne nepomembne. Pogojeval jih je domač prostor, razplesti pa jih je bilo mogoče le v velikem državnem oziroma mednarodnem okviru. V preteklosti tovrstnega dogajanja na Slovenskem nismo ustrezno raziskovali, ker sta imeli prednost nacionalna in razredna problematika. Slovensko zgodovino-pisje ime v tem pogledu, zlasti v zvezi z izseljenci še veliko za narediti. Seveda pa se moramo zavedati, da zgodovina žal ni učiteljica življenja. Res pa je, da kdor pozna preteklost, se ne boji prihodnosti. Zaupanje vanjo pa je temeljni vir podjetniškega načrtovanja in odločanja.